

משמעת - חלק ב'

עקביות, תקיפות ורוגע: הנוסחה המעשית, ולמה עונשים דווקא פוגעים במשמעת

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א - לא לפתור את הבעיות שלנו - רק את טובת הילד

אנחנו חיים במחסני ריהוט · השאלה היחידה: מה טוב לילד

פרק ב - אין ילד שלא מסוגל למשמעת

כנופיית הרחוב שיוזעת למשמע מצוין · אמא שהילדה שלה לא שומעת בקולה

פרק ג - סוד "כלל הזהב": כמה שפחות מילים

הבן שאושפז · וסיפור הסטייפלר · מילה בסלע, משתוקא בתרין

פרק ד - עונשים פוגעים במשמעת

התרסה: עונש איננו משמעת · הכיתה הקשה, ומה שקורה כשאתה לא נגרר

פרק ה - סוד הניסיון

הקושיה: למה עבירה לא נעשית קלה יותר · יהודי הגלידה בשמחה

פרק ו - הנוסחה: עקביות, תקיפות, רוגע

מי שקובע את החוויה של הילד · אף פעם אל תעשה את זה במקומו

לא לפתור את הבעיות שלנו - רק את טובת הילד

בפרק זה: תיקון הכרחי לפני שממשיכים הלאה בנושא המשמעת: משמעת איננה כלי לפתור לנו, ההורים, את קשיי ההתמודדות עם הבית. היא כלי אחד ויחיד - טובת הילד. נלמד איך להבחין בין דרישה חינוכית אמיתית לבין דרישה שנובעת רק מהנוחות שלנו.

אנחנו חיים במחסני ריהוט

הבעיה החינוכית הבסיסית עם ילדים היא שהם זזים. כל עוד ילד לא זז - אין בעיות חינוכיות. אבל ילדים זזים, וזה טבעם. הצרה היא שאנחנו חיים היום בבתים שלא מיועדים לגידול ילדים - למעשה, במחסני ריהוט. בכל מקום שהילד זז, הוא עלול לדפוק את הראש, לשבור משהו, לגעת במה שאסור. חלק גדול מהבעיות שאנו מכנים "בעיות משמעת" הן בעצם בעיות של תנאים בלתי אפשריים, לא של הילד.

הפתרון אינו לדרוש מהילד להתנהג כמו רובוט ממונע - "אני אגיד לו תעצור, הוא יעצור" - זו לא שאלה של משמעת, זו בעיה שלנו, לא שלו. אם יש בעיה עם עציצים - להעלות אותם לגובה. אם יש בעיה עם שיפוצים - להזיז אותם החוצה מהאזור. משמעת לא נועדה לפתור בעיות טכניות של דירה קטנה.

השאלה היחידה: מה טוב לילד

כל תחום החינוך צריך להישקל רק לפי צורכי הילד - לא לפי הצרכים שלנו. אם אמא מתלוננת "הבת הגדולה לא עוזרת לי", התשובה היא: היא לא צריכה לעזור. הבת לא חתמה חוזה לבנות בית של תורה. אם יש הרבה ילדים ואי אפשר לזוז בבית - זו לא בעיה של הבת הבכורה, זו בעיה של ההורים. כשהורה שוקל דרישה חינוכית, עליו לצאת מנקודת הנחה: אינני סומך על עזרת הילד, אינני משתמש בו כי לי קשה. רק אחרי שבניתי כך את מערכת הבית - אני שואל: מה נכון לדרוש מהילד הזה, בגיל הזה, במצב הזה - לטובתו, לא בשביל הנוחות שלי.

אין לרמות את עצמנו: אם אתה מצליח "לשחוט" את הבת שלך, לגרום לה לעבוד בשבילך בלי תשלום, זה אולי הישג "עסקי" - אבל אל תהפוך את זה לנימוק חינוכי. נימוק חינוכי אמיתי הוא רק אחד: מה טוב לילד הזה, בבית הזה, בשלב הזה - ומכאן להתקדם איתו בהדרגה, לפי הקצב שלו.

אין ילד שלא מסוגל למשמעת

בפרק זה: טענה נחרצת, מבוססת על שלושים שנות ניסיון עם המקרים הקשים ביותר: אין דבר כזה "ילד שלא מסוגל למשמעת". מי שהורס את המשמעת - זה תמיד אנחנו, לא הילדים.

כנופיית הרחוב שיוזעת למשמע מצוין

ברחוב היום מקובלת "אבחנה מקצועית" של ילדים "שלא מסוגלים למסגרת" - אבחנה שלרוב פוטרת את המחנכים מהצורך למשמע. עם שלושים שנות עיסוק בבעיות המשמעת הקשות ביותר - במוסדות שנחשבים חריגים גם למקצוענים - הגעתי למסקנה נחרצת: אינני מאמין שיש דבר כזה, "בעיה פסיכולוגית של חוסר מסוגלות לגבולות". ההגדרה המקובלת ל"לא מסוגל למשמעת" היא: מי שלא מסוגל לעצור את הדחפים שלו לנוכח תוצאה עתידית.

כשעבדתי במוסד לעברייני נוער, ביקשתי מאנשי הצוות המקצועי להצביע על המקרים החמורים ביותר. כל אותם "מקרים חמורים" - כמעט תמיד היו נערים שהיו שייכים בעברם לחבורות רחוב - כנופיות עם היררכיה נוקשה עד בלתי נתפס. מי שפרץ שם את המשמעת, שילם מחיר יקר, ולא רק מיד - אלא לפעמים חודשים אחר כך. אף אחד בכנופיה לא היה מעז לעבור על הכללים. אם כן, ילד כזה מסוגל לחשב חשבון ארוך טווח ולעצור את עצמו - הוא פשוט "לא מסוגל" רק במסגרת ספציפית אחת, לרוב הבית או החדר, לא בגלל חוסר יכולת אמיתית.

אני מכיר נערים שהוגדרו על ידי מחנכים בילדותם כ"לא יצא ממך שום דבר" - ומהם השתלבו בשוק העבודה, וראיתי אותם נשמעים כמו חיילים משמעתיים למעבידיהם. הם לא חזרו בתשובה, לא השתנו מהותית - הם פשוט מצאו מסגרת שידעה למשמע אותם נכון. המסקנה: לפני שמקבלים כל אבחנה של "לא מסוגל למשמעת", יש לבדוק תחילה אם יש תחום אחר בחייו שבו הוא כן שומע - ולעקוב אחריו לאורך שנים, לא רק להשלים עם ההגדרה.

"אכילת בשר בחלב זה אסור - ולתת בעיטה לאבא זה מותר?"

זוג הורים סיפרו על ילדיהם שהיו מרביצים בהם ונושכים אותם כשההורים לא נהגו כרצונם. שאלתי: "הילדים שלכם אוכלים בשר בחלב?" "לא, חס ושלום", השיבו. "למה לא? מי לימד אותם שזה אסור?" הם ענו: "הקדוש ברוך הוא אסר". "וזה שבועטים באבא ונושכים את אמא - זה מותר?" הם נדהמו מהשאלה. "היו גבולות בבית", הסברתי, "שגם אתם עצמכם לא הייתם מוכנים אפילו לחשוב שהם ייעברו - ואת זה הילדים קלטו וכיבדו. את הגבול הזה, של אלימות כלפי ההורים, פשוט לא שידרתם באותה בהירות מוחלטת".

המסקנה: אם תקשיבו לעצמכם, ותבינו איך בדיוק הנחלתם את הערך של איסור בשר בחלב - תגלו שאותה שיטה בדיוק תעבוד להנחלת שאר הגבולות. לא בבת אחת - אבל לכיוון הזה. אין ילד שלא מסוגל למשמעת. יש רק תחומים שבהם ההורה עצמו לא היה עקבי ותקיף מספיק, בהשוואה לתחומים שבהם כן הצליח.

סוד "כלל הזהב": כמה שפחות מילים

בפרק זה: סיפור מטלטל מביתו של הסטייפלר זצ"ל, שמלמד יסוד קשה: לא כל דרישה של כיבוד הורים - גם המוצדקת ביותר - ראוי להטיל, אם ידוע מראש שהיא לא תתקיים. וכלל מעשי: כמה שפחות מילים, כדי שיהיה אפשר לעמוד בהן.

הבן שאושפז - וסיפור הסטייפלר

"אם אתה לא יודע לסגור את הפה, מי התיר לך לפתוח אותו"

לקחתי פעם אליו הביתה, לתקופה, בחור שהיה אמור להתאשפז עקב מצוקה נפשית קשה. תוך שלושה חודשים חל אצלו שינוי מדהים - חזר לבית, חזר לתפקוד. אבל אביו המשיך לבקר אותו בביקורת ארסית, מוכיח אותו על כל צעד. כשביקשתי מהאב לוותר על אפוטרופסות, פרץ ויכוח, והתברר שגם האם אינה מסכימה עם דרכו - רק לא העזה לומר. האב הציע: "נלך לשאול את הסטייפלר".

נכנסנו. האב הציג את השאלה: מדוע אני טוען שצריך לעודד את הבן ב-99 אחוז מהזמן, ורק אחר כך, מתוך אהבה מבוססת, מותר לבקר. הסטייפלר, כמעט מייד, הביע הסכמה מלאה. אמר האב: "אבל איך אני יכול לעודד ילד שעובר כל יום על עשרות איסורים דאורייתא - הוא לא שומע בקולי בכיבוד אב!" הסטייפלר שקט זמן ארוך - זמן שקשה עד היום להיזכר בו - ואז שאל בשקט: "אבא, מה אמרת עכשיו? שמעת מה שאמרת?"

האב לא הבין. הסטייפלר הסביר: "כל פעם שגזרת על הבן שלך בכיבוד אב, וידעת מראש ששם הוא לא ישמע - עברת בעצמך על 'לפני עיוור לא תיתן מכשול'. לזה יש תיקון: אתה יכול, ואתה חייב, למחול לו. אבל אתה - כל פעם שהזכרת עליו איסור דאורייתא כשידעת שהוא לא יקיים אותו - חינכת אותו לעבור עבירה". אחד הקלקולים הגדולים ביותר בחינוך, מסביר היסוד הזה, הוא הפיכת התורה לכלי שפותר את הבעיות שלנו: כשילד לא רוצה לעשות משהו, ואתה מזכיר לו "בדרך אגב" שזו מצווה, בעוד שאתה יודע בסבירות גבוהה שהוא לא ישמע לך - אתה בעצם מחנך אותו לעבור עבירה, ולא בונה שום דבר.

"אי מלתא בסלע - משתוקא בתרין"

מגילה יח ע"א

חז"ל לימדו יסוד עמוק: אם דיבור שווה סלע - שתיקה שווה שניים. לכאורה קשה: הרי אם משפט מכיל עשר מילים, ו"תשע-עשר שתיקות" שבין המילים גם הן נחשבות - יוצא שגם הדיבור מכיל שתיקות רבות בתוכו, וא"כ מדוע להעדיף שתיקה מוחלטת? הביאור הוא שבשתיקה שבין המילים בתוך הדיבור, יש עדיין מן ההתפרצות הספונטנית. שתיקה אמיתית - זו שקודמת לדיבור, זו שנעשית מתוך בחירה ולא מתוך אילוץ הנשימה - היא זו שמאפשרת לדיבור שבא אחריה להיות משוקל ואמיתי.

לימד החזון איש: "אומנותו של אדם - באלם". לכאורה קשה: איך אפשר לומר שהאומנות של האדם היא דווקא בלשתוק, כשכל מעלתו הגדולה של האדם היא כוח הדיבור? התשובה היא: הפשט אינו "לשתוק לגמרי", אלא שהדיבור לא יבוא באופן ספונטני ומלאכותי מתוך רגש חולף, אלא ישקול אותו קודם בשתיקה. עצה חינוכית מדרגה ראשונה: לסתום את הפה. מי שמסוגל, ולו לחודש ימים, לראות את כל מה שהבן שלו עושה בלי לפתוח פה בתגובה מיידיית - יש לו סיכוי רב יותר להשפיע, מאשר מי שמגיב מיד לכל דבר.

הסיבה: כל מה שאדם אומר באופן ספונטני, לרוב נובע מתוך המידות הפחות טובות - כעס, זעם, גאווה פגועה - והילד מרגיש את זה, גם אם המילים עצמן נכונות. אדם שמדבר מתוך מחשבה, אחרי עצירה, משדר עוצמה. אדם שמדבר מיד ומתוך תגובה אימפולסיבית, גם אם קולו רם - משדר חולשה וניסיון להתגבר עליה. הילד שומע את ההבדל, גם אם אינו יודע להגדיר אותו במילים.

בפרק זה: הטענה המפתיעה ביותר של השיעור: עונשים לא רק שאינם בונים משמעת - הם פוגעים בה. נראה למה, ונלמד דרך הדגמה חיה בכיתה קשה, מה כן עובד במקום זה.

התרסה: עונש אינו משמעת

אם משמעת היא תפיסת עולם - יש סמכות, יש מערכת, יש חוקים - אזי ברור למה עונש, כשלעצמו, אינו בונה אותה, ואף פוגע בה. כשאני מעניש מישהו, אני מלמד אותו שיש לי יותר כוח ממנו - לא שהוא צריך לשמוע בגלל שיש סמכות עצמית. כשמישהו מרגיש שמפעילים נגדו כוח, הוא רוצה, באופן טבעי, להפעיל כוח נגדי. אם אינו יכול נגד ההורה - הוא מפנה את זה כלפי חבר בהפסקה. הפעלת כוח מתמדת בבית יוצרת, כמעט תמיד, ילדים שקשה להם להיות אנושיים כלפי הזולת.

אין הכוונה שאסור בשום אופן עונש - יש מקום לתזכורת קצרה, עמוקה ומשכנעת, מדי פעם. אבל את המשמעת עצמה בונה, לא העונש - אלא העובדה שהילד נמצא בתוך "התלם", בתוך המסגרת. עונש יכול לסייע להחזיר אותו לתלם כשהוא כבר יצא ממנו - אבל הוא אינו הכלי הבסיסי. גם צעקות פועלות באותו אופן: כשאדם צועק, הוא משדר חולשה וניסיון להתגבר עליה באמצעים חיצוניים. ילד שגדל עם צעקות אינו נעשה ממושמע - הוא נעשה מפוחד ומבולבל, וזה דבר אחר לגמרי.

"תוציאו גמרות" - והחכמולוג שקם

שנים ניהלתי כיתות של נערים קשים במיוחד, שהוגדרו כלא מתאימים לשום מסגרת אחרת. כמעט בכל שנה, ביום הראשון, קם "התורן" - מישהו שמחליט לבחון את הגבולות. נכנסתי לכיתה, אמרתי "בוקר טוב, תוציאו גמרות" - ומיד קם ילד ואמר בעוז: "התורה לא רוצה", ובביטוי עדין יותר משהו הרבה יותר בוטה.

לכאורה זה נראה פגיעה חמורה במשמעת. אבל האמת אינה כך: הוא לא יכול לפגוע במשמעת - רק אני יכול. השאלה היחידה היא איך אני מגיב. אילו צעקות, התנפלות, סילקתי אותו - הייתי פוגע במשמעת. הדבר הראשון שעשיתי היה: לא להגיב מיד. עמדתי, שילבתי ידיים, הבטתי בו במבט רגוע וארוך, שניות ארוכות, בלי לומר מילה. הוא ניסה, בשפה המקצועית, "להפוך את הסיטואציה" - ליצור ויכוח על מי חזק יותר. ברגע שלא נגררתי לכך, המחשתי לו, בלי מילים, שהבעיה היא שלו, לא שלי.

אחר כך, בשלווה, בקול רך אך תקיף, אמרתי לו: "אולי תנסה", ולא יותר מזה. הוא סירב שוב - אבל בפעם השנייה כבר הייתה במילים שלו נימה של פחות ביטחון. לא ביקשתי שיצליח, רק שינסה. גם כשלא נענה - לא הפעלתי כוח. בסופו של דבר, ילד שנשאר עם הרגשת אי-נעימות מזה שסירב להוראה סבירה - ולא קיבל ממני שום תגובה כועסת שתאפשר לו "לנצח" בעימות - ישוב וישמע בפעם הבאה, גם בלי שכפית עליו כלום. אם אתה נשאר תקיף, עקבי ורגוע - אפילו כשהילד לא עשה בפועל את מה שביקשת - המשמעת לא נפגעה. היא נפגעת רק כשאתה נגרר לתגובה.

סוד הניסיון: למה מצווה מתחזקת ועברה נחלשת

בפרק זה: קושיה חינוכית עמוקה: בכל תחומי החיים, ניסיון הופך אותנו למומחים - אז למה בעבודת ה', ככל שמנסים לעמוד בפיתוי, הוא דווקא נהיה קשה יותר? התשובה נוגעת ישירות ליסודות המשמעת, וממחישה אותה במשל מהחתונה.

הקושיה: למה עבירה לא נעשית קלה יותר

"וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם" (בראשית כב, א)

חוק בבריאה הוא שכל פעולה החוזרת על עצמה מתחזקת. זו משמעות המילה "ניסיון": לא רק "בחינה", אלא הוצאת יכולת מהכוח אל הפועל, שמחזקת את אותה יכולת. אברהם אבינו יכול היה, גם לפני העקידה, לעקוד את בנו - אבל אחרי שעקד בפועל, התחזק בו כוח זה ממש. כך בכל תחומי החיים: ככל שאנו מנסים יותר, אנו נעשים מיומנים יותר. אבל בתחום הרוחני, נדמה שהכלל מתהפך: אדם מחליט לא לדבר לשון הרע, ומצליח היום. מחר קשה יותר. מחרתיים - הוא נשבר. מדוע לא נהיה, כביכול, "מנוסים" יותר בכל פעם?

יהודי הגלידה בשמחה

התשובה לקושיה זו היא שבכל ניסיון רוחני קיימות למעשה שתי חוויות סותרות, וכל פעם מתחזקת רק אחת מהן - זו שבחרו בה. כשאדם עומד בניסיון ובחר בטוב, מתחזקת אצלו הרגשת העוצמה: "אני מחליט ומקיים". אם הוא נכשל, מתחזקת אצלו דווקא הרגשת ההחמצה - "חבל", "התאווה מתגברת" - ואז בפעם הבאה הוא חלש יותר, לא חזק יותר. הבחירה בטוב חייבת, על כן, להיות פעולה אקטיבית - "אם תיטיב שאת" (בראשית ד, ז) - כי הטבע הראשוני, מצד עצמו, נוטה תמיד לכיוון הנוח, וזה, כפי שמלמד רבי צדוק הכהן מלובלין, סוד חזרת פרשת הבחירה על עצמה מספר פעמים בתורה - זו נקודת היסוד של עבודת האדם.

הגלידה שנאכלה בגניבה - ומה זה מלמד

הייתי בחור ישיבה צעיר בחתונה, ומעולם לא הצליח לי הרבה לאכול שם - התמקדתי, במקום זה, בתחביב שלי: להתבונן באנשים. פתאום שמתי לב ליהודי בעל הופעה מכובדת, שקם בפתאומיות ורץ לכיוון הכניסה, כאילו הגיע אורח חשוב. עקבתי - אבל לא היה שם שום דבר מיוחד. הוא פשוט ניגש למלצרים, ותוך שבריר שנייה כבר החזיק מנת גלידה, אוכל אותה בשקט, כמו שכתוב "בא על קרבו ואינו נודע כי בא אל קרבו".

הצער על מראה זה הפריע לי מאוד, וחזרתי לישיבה מוטרד. באותם ימים למדתי בערב עם ראש הישיבה, וכשסיפרתי לו את מה שראיתי, שאל אותי: "ומה זה גרם לך להרגיש?" עניתי שהרגשתי משהו כמו עלבון, מבוכה. הוא הסביר לי: אותו יהודי, כנראה בעל תפקיד ציבורי חשוב, כאשר הגיע לשמחה לפניו הוגשה גלידה, כדרך העולם. הוא, מתוך מעמדו, לא יכול היה לאכול אותה בפומבי - זה לא התאים לדימוי שלו. אז הוא נאבק כל הדרך הביתה, נלחם עם המחשבה על הגלידה, ובסוף התגנב לאכול אותה בסתר, כמו גנב.

"תדע לך", אמר לי ראש הישיבה, "הקדוש ברוך הוא נותן לנו במתנה מעליות להתרומם - ואנחנו, ברוב אוולתנו, מתעקשים לרדת דווקא במדרגות". במקום שאדם צעיר בן שלושים ייחנה בפשטות מגלידה בחמש דקות, ואז ידבר עם עצמו על כך שהוא הצליח להתגבר על משהו - הוא בזבז חמישים דקות במאבק פנימי, ובסוף עדיין נכשל, בדרך שהשפילה אותו. הסוד המרכזי: לדבר עם עצמך, ברוך השם, אחרי עמידה בניסיון - "התחזקתי, יש לי עוצמה". זה סוד כל העבודה, ואותו סוד בדיוק עומד מאחורי בניית המשמעת אצל הילד.

הנוסחה: עקביות, תקיפות, רוגע

בפרק זה: חיבור כל היסודות לנוסחה מעשית אחת: מי בעצם קובע איזו חוויה תתחזק אצל הילד בפעם הבאה - ולמה אסור, אף פעם, לעשות במקומו את מה שהוא סירב לעשות.

מי שקובע את החוויה של הילד

נחזור עכשיו לילד שלנו: אמרתי לו לעשות משהו, והוא אמר "לא רוצה". השאלה היא: מה יקבע איזו חוויה תתחזק אצלו בפעם הבאה? יש לו, כמו לכל אדם, שתי חוויות סותרות בו זמנית: מצד אחד, הרגשה של "אני עושה מה שאני רוצה", תחושת עוצמה מרדנית. מצד שני - הרגשת אי-נעימות, כי פריצת מסגרת מפחידה בעומק הנפש, גם ילד שנראה הכי מרדן בעולם. איזו משתי החוויות תתחזק? זה תלוי בי, לא בו.

אם אני צועק, צורח, מעניש מיד, נותן שוחד או פרס כדי "לקנות" ציות - אני מחזק את חוויית הסיפוק המרדני שלו. אבל אם אני נשאר תקיף ורגוע, ולא מאפשר לרגע הזה להפוך למאבק כוח - אני מאלץ את המציאות להישאר במקומה הנכון: אני הסמכות, והוא לא שמע. אני אומר לו בשלווה: "אתה לא רוצה" - אבל אתה חייב. זה לא בסדר שלא עשית". גם אם בפועל לא עשה - הרגשת אי-הנעימות שנשארת אצלו היא זו שתתחזק, ובפעם הבאה יהיה לו קשה יותר לסרב.

אף פעם אל תעשה את זה במקומו

יש הורים שכשהילד מסרב להוריד את פח האשפה, יורדים במקומו - כדי "לגמור את הסיפור בשקט". זו הטעות הגרועה ביותר שיש. ילד כזה חושב שהוא ניצח, מרוצה מעצמו, ולומד להשתמש בסירוב שוב ושוב, כי הוא תמיד עובד. לעולם אל תעשה במקום הילד את מה שסירב לעשות. במקום זה, הישאר תקיף, רגוע ועקבי, ותזכיר לו שוב ושוב, בלי כעס, שהוא חייב לעשות את זה, גם אם מדובר בשבוע שלם של הזכרות שקטות.

זו, בסופו של דבר, כל הנוסחה של משמעת: לא כוח, לא צעקות, לא עונשים כבדים - אלא עקביות, תקיפות ורוגע, יחד. אלה שלושת המרכיבים היחידים. אנחנו קובעים את תפיסת העולם של הילד, ולכן עלינו לחיות אותה בעצמנו קודם - עמוק, מושרש, בלי אפשרות אחרת. יש רק שתי אפשרויות: או שאתה מסוגל למשמע, או שזו עבודת המידות שלך. אין ילד שנולד "ככה", ואין ילד שלא מסוגל.

מקורות ומראי מקומות

1. בראשית פרק כב, פסוק א - "וְהֶאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם".
2. בראשית פרק ד, פסוק ז - "הֲלוֹא אִם תִּיטִיב שְׂאֵת, וְאִם לֹא תִיטִיב לִפְתּוֹחַ חֲטָאת רֶכֶץ" - ורעיון חזרת פרשת הבחירה בתורה, בשם רבי צדוק הכהן מלובלין.
3. מסכת מגילה יח ע"א - "אי מילתא בסלע, משתוקא בתרין".
4. תורת החזון איש זצ"ל - עיקרון "אומנותו של אדם באלם", כפי שהובא בשיעור.
5. סיפור הביקור אצל הסטייפלר זצ"ל - עדות אישית שהובאה בשיעור.
6. פסק בשם הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א בעניין איסור הכאה מתוך כעס (הוזכר גם בחלק א' של סדרה זו).
7. שאר הסיפורים והדוגמאות המעשיות בפרק זה - מניסיונו האישי והמקצועי של הרב מגיד השיעור, שעסק שנים רבות בחינוך נוער במצבי משבר.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐